

ROUTEKAART DUURZAAMHEID

6 juli 2023

Versie 3.0

Inhoud

1.	Management Samenvatting	3
2.	Inleiding	4
	Doel van dit rapport – opstellen visie en strategie en routekaart.....	5
	Aanpak opstelling routekaart.....	5
3.	5	
3.1	Visie	6
4.	Strategie.....	6
4.1	Korte termijn (< 5 jaar)	6
4.2	Lange termijn maatregelen.....	8
5.	Maatregelen per pijler.....	8
5.1	Pijler 1: Bevorderen van gezondheid	8
5.1.1	Omgeving en natuur.....	8
5.1.2.	Kantooromgeving	9
5.1.3	Vastgoed	9
5.1.4	Voeding	10
5.2	Pijler 2: Bevorderen van bewustwording en kennis	10
5.3	Pijler 3: Verminderen CO2-emissie van gebouwen, energie en vervoer.....	10
5.3.1	Proces	11
5.3.2	Ketenaanpak.....	11
5.3.3	Mobiliteit.....	11
5.3.4	Energieverbruik vastgoed.....	11
5.4	Pijler 4: Circulair en spaarzaam met grondstoffen en materialen werken	12
5.4.1	Mindset.....	12
5.4.2	Voeding	13
5.4.3	Hergebruik.....	13
5.4.4	Afval.....	13
5.4.5	Water	13
5.4.6	Vastgoed	14
5.5	Pijler 5: Verminderen milieubelasting van medicatie(gebruik)	14
6.	Routekaart en Planning & Controlcyclus.....	15
	Bijlage 1 Document research.....	17
	Bijlage 2 Routekaart verduurzaming Vastgoed.....	20

1. Management Samenvatting

IJsselheem stelt zich als doel om bij te dragen aan de overheidsopgave om de CO2 uitstoot in 2030 met 55% en in 2050 met 100% te verminderen ten opzichte van peiljaar 2018. Die reductie van CO2 uitstoot gaan wij doorvoeren binnen de hele organisatie. Het jaar 2022 en 2023 staan in het teken van het elektrificeren van onze auto's voor de wijkverpleging, artsen en de technische dienst. Bovendien spreken we af dat alle nieuwe gebouwen vanaf 2022 energieneutraal en gasloos zullen zijn.

In 2023 analyseren we de CO2 uitstoot die we genereren op alle locaties en treffen we vervolgens een groot pakket aan maatregelen om de CO2-reductie doelstellingen te realiseren. We hebben onze duurzaamheidsvisie, een duurzaamheidsstrategie voor korte en langere termijn en een bijbehorende routekaart vastgesteld. Met deze aanpak zullen wij de CO2 uitstoot van IJsselheem fors terugdringen in de komende jaren.

Onze duurzaamheidsvisie luidt als volgt.

"IJsselheem biedt toegewijde en vakkundige zorg, passend bij het leven zoals de cliënt dat wil leiden door aan te sluiten op diens eigen waarden, gewoontes en behoeften. Dit doen we duurzaam, door uit te gaan van wat de cliënt nog zelf kan, door te kiezen voor energie neutrale en gasloze gebouwen, vermindering van verspilling en schadelijke afval, hergebruik van middelen en een betere verbinding met natuur en omgeving. We ondersteunen dit met een duurzame bedrijfsvoering en vragen onze samenwerkingspartners en -leveranciers om vergelijkbaar duurzaamheidsbeleid toe te passen. Het herstel, wonen en het leven van cliënten staan hierbij centraal."

Uit deze visie is een korte termijn strategie geformuleerd met als doel om de CO2 uitstoot van IJsselheem in kaart te brengen en maatregelen te treffen om die uitstoot te verminderen in de komende 5 jaar. Daarnaast zijn er voor de langere termijn maatregelen opgesteld voor het CO2 neutraal maken van onze gebouwen, verspilling in de voedselketen fors te verminderen en op weg te gaan met circulair werken.

We hebben concrete voornemens binnen vijf pijlers.

1. Bevorderen van gezondheid;
2. Bevorderen van bewustwording en kennis;
3. Verminderen CO2-emissie van gebouwen, energie en vervoer;
4. Circulair en spaarzaam met grondstoffen en materialen werken;
5. Verminderen milieubelasting van medicatie(gebruik).

De voornemens binnen deze pijlers zijn vertaald naar een routekaart, die de route naar 2050 weergeeft met als eindpunt dat IJsselheem een volledig CO2 neutrale organisatie zal zijn.

2. Inleiding

IJsselheem is de grootste organisatie voor langdurige zorg in de regio met zowel mogelijkheden voor wonen als kortdurend verblijven (revalidatie). Daarnaast bieden we met onze wijkverpleging zorg aan huis. Het Strategisch Kompas wijst uit dat IJsselheem in het hart van de veranderingen in het zorglandschap staat. Op dit moment voorziet IJsselheem in alle vormen van zorg die je als 'ouderenzorg' kan bestempelen. Omdat de groei van die vraag niet op de huidige manier beantwoord kan blijven, brengt IJsselheem focus aan. Vanuit de landelijke en regionale ontwikkelingen, concluderen we dat IJsselheem de partij is voor mensen die hoog complexe, multidisciplinaire zorg nodig hebben. De dienstverlening van IJsselheem zal zich meer en meer gaan richten op de hoog complexe zorgvraag. Vanuit een grote diversiteit aan mogelijkheden en disciplines draagt IJsselheem bij aan de maatschappelijke opgave in de zorg in de komende jaren.

Nederland staat voor een grote uitdaging met betrekking tot maatschappelijke opgaven, waaronder de opgave om in 2030 55% minder CO₂ uit te stoten ten opzichte van het jaar 2018. IJsselheem wil een substantiële bijdrage leveren aan het duurzamer maken van de samenleving. Dit doen we vanuit onze visie en kernwaarden, waarin we onder andere willen bijdragen aan het zorgdragen voor planeet, mens en dier.

We hebben oog voor het persoonlijke verhaal en dat ieder mens zijn eigen leven kan leven. Daarbij is één van onze kernwaarden *samen*. Bijdragen leveren en mee veranderen is een opgave die van de hele organisatie aanpassingsvermogen en creativiteit zal vragen. Dat betreft niet alleen de professionele inzet van onze medewerkers, maar we doen ook een beroep op de familie, de mantelzorgers en vrijwilligers voor wie wij een partner willen zijn. We zijn daarmee allemaal (IJsselheem, cliënten, naasten, medewerkers, samenwerkingspartners etc.) verantwoordelijk voor het verduurzamen en zorg dragen voor de planeet.

Binnen de invloedssfeer van de organisatie willen we daarom in de komende jaren fors inzetten op het samen verminderen van CO₂, het verminderen van afval en het verminderen van inzet van grondstoffen. Dat is allereerst goed voor onze planeet, maar vervolgens ook goed voor de gezondheid van cliënten en medewerkers. Uiteindelijk verwachten we ook dat dit op een positieve manier doorwerkt in onze bedrijfsvoering.

Om dit mogelijk te maken, hebben wij deze Routekaart Duurzaamheid opgesteld. Deze begint met onze integrale visie op, en strategie voor verduurzaming die we vervolgens vertaald hebben naar een bijbehorende routekaart om dit alles te realiseren in de komende jaren.

In de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg wordt gesproken over routekaarten voor maatschappelijke organisaties, waaronder de zorg¹. De doelstelling van de routekaarten is om via zowel technische als procesmatige maatregelen op transparante wijze (per zorgconcern) inzicht te geven in de mate waarin en hoe de sector bijvoorbeeld de CO₂-emissiereductie in 2030 en 2050 denkt te kunnen halen. Het opstellen van een visie en strategie inclusief routekaart vinden we van groot belang wegens de klimaatproblematiek. Op 2 februari 2022

---

¹ De oorspronkelijke Routekaart Duurzaamheid van IJsselheem (versie 1.2) was gebaseerd op de Green Deal Duurzame zorg voor een gezonde toekomst, ook wel 2.0 genoemd. Voorliggende versie van de Routekaart Duurzaamheid is geactualiseerd op basis van de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg, ook wel de Green Deal 3.0 genoemd. Aan deze laatste heeft IJsselheem zich expliciet gecommitteerd met ondertekening ervan op 8 december 2022.

hebben diverse zorgverleners het Nederlandse kabinet opgeroepen om klimaat en gezondheid te integreren binnen de zorg, overheid en het overheidsbeleid en maatregelen te nemen. Te denken valt hierbij aan duurzaamheidsonderwijs, duurzaamheid als kwaliteitsindicator en een vermindering van CO2-uitstoot.

IJsselheem heeft een eigen routekaart ontwikkeld met als doel om op hoofdlijnen aan te geven wat onder andere de CO2-emissiereductie inhoudt en langs welke lijnen we deze kunnen bereiken. De Green Deal omvat naast CO2-emissiereductie ook paragrafen over gezondheidsbevordering, bevorderen van bewustwording en kennis, circulair en spaarzaam met grondstoffen en materialen werken en het verminderen van milieubelasting van medicatie(gebruik). Onze routekaart volgt de indeling van de Green Deal. IJsselheem wil werken aan integrale duurzaamheidsplannen. Bij het aangaan van samenwerkingen zullen ook partners worden bevestigd en gestimuleerd op het bijdragen aan deze duurzaamheidsdoelstellingen.

Doel van dit rapport – opstellen visie en strategie en routekaart

Bij onze zorg- en dienstverlening wordt veel energie, voedsel en grondstof gebruikt. Dat is een belasting voor het milieu. Zorginstellingen, overheden en bedrijven hebben afspraken gemaakt in de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg. IJsselheem heeft zich met ondertekening ervan op 8 december 2022 gecommitteerd aan de ambities en doelstellingen die hierin zijn opgenomen. Alle maatschappelijke organisaties worden geacht in een eigen routekaart voor verduurzaming te laten zien hoe ze werken aan de energietransitie, onderverdeeld naar 5 pijlers (zie hierna). We realiseren ons dat dit een opgave is, die van alle medewerkers aanpassingsvermogen en creativiteit vraagt.

Aanpak opstelling routekaart

In aanloop naar het opstellen van de voorliggende routekaart zijn diverse voorbereidingen getroffen. Allereerst is een document research uitgevoerd om relevante informatie te verzamelen. De resultaten van het document research hebben de basis gevormd voor de vervolgstappen (zie bijlage 1). Daaropvolgend is een workshop georganiseerd en uitgevoerd met bestuur, directie en strategisch adviseurs (het Kompas) tijdens een impuls dag op 11 oktober 2021. Hier is de basis gelegd voor de oorspronkelijke versie van de Routekaart Duurzaamheid IJsselheem (versie 1.2). Op basis van de ambities en doelstellingen uit de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg is deze oorspronkelijke versie in het voorjaar van 2023 geactualiseerd. Dat heeft geleid tot voorliggende Routekaart (versie 3.0).

De structuur van de routekaart is opgebouwd van grof naar fijn en begint met de duurzaamheidsvisie van IJsselheem. Daarna worden korte en lange termijnstrategieën en maatregelen toegelicht en een aantal stappen geadviseerd die opgenomen kunnen worden in de routekaart. Vervolgens wordt voor elk van de 5 pijlers toegelicht welke acties ondernomen kunnen worden. De routekaart sluit af met een vergezicht voor de verduurzaming van IJsselheem tot en met 2050.

3. Visie

Met onze duurzaamheidsvisie en -strategie willen we laten zien dat we als doel hebben om van IJsselheem een duurzame zorgorganisatie te maken. Deze duurzaamheidsvisie en -strategie zullen in de komende periode ook vertaald worden in aanpalende visie- en beleidsdocumenten en plannen. Duurzaamheid staat wat ons betreft namelijk niet op zichzelf,

maar moet als uitgangspunt integraal onderdeel uit gaan maken van beleidsvorming en de planning en control cyclus.

3.1 Visie

IJsselheem is zich bewust van de wettelijke kaders rondom duurzaamheid, en er worden passende maatregelen genomen om daaraan te voldoen. Echter, wil IJsselheem een eigen integrale duurzaamheidsvisie en -strategie die daadkracht en draagvlak door de gehele organisatie cultiveert voor dit belangrijke thema. Onze visie op duurzaamheid verwoorden wij als volgt:

"IJsselheem biedt toegewijde en vakkundige zorg, passend bij het leven zoals de cliënt dat wil leiden door aan te sluiten op diens eigen waarden, gewoontes en behoeften. Dit doen we duurzaam, door uit te gaan van wat de cliënt nog zelf kan, door te kiezen voor energie neutrale en gasloze gebouwen, vermindering van verspilling en schadelijke afval, hergebruik van middelen en een betere verbinding met natuur en omgeving. We ondersteunen dit met een duurzame bedrijfsvoering en vragen onze samenwerkingspartners en -leveranciers om vergelijkbaar duurzaamheidsbeleid toe te passen. Het herstel, wonen en het leven van cliënten staan hierbij centraal."

4. Strategie

Aan de hand van ons onderzoek en de maatregelen zijn er een korte en lange termijnstrategie uitgewerkt. De korte termijnstrategie legt de nadruk op quick-wins voor de komende 5 jaar en de lange termijnstrategie de legt nadruk op ontwikkelingen in verduurzaming van IJsselheem op de lange termijn. Deze strategieën zijn opgesteld aan de hand de vijf pijlers van de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg.

Zowel de korte als lange termijnstrategie hebben één hoofdcomponent: vermindering van CO2 uitstoot. Dit kan bereikt worden door legio maatregelen. Denk hierbij aan vastgoed gerelateerde maatregelen als na-isoleren, ledverlichting, het vervangen van het verwarmings- en ventilatiesysteem, warmteterugwinning, vloerverwarming, los maakbaar bouwen, een materialenpaspoort, hergebruikte materialen inkopen, een duurzaam PvE opstellen, verduurzamingsmaatregelen opnemen in het huisvestingsplan en meerjaren onderhoudsplan, et cetera. Ook niet-vastgoed gerelateerde keuzes zijn aan de orde, zoals nieuwe manieren van (thuis)werken en optimalisatie van werkprocessen (denk aan digitalisering, mobiliteit en proces gestuurd werken) dragen bij aan de vermindering van CO2 uitstoot. Om duurzaamheid te vergroten, is het belangrijk om zowel op korte- als op lange termijn specifiek aandacht te hebben voor (het gedrag van) de cliënt, de medewerker en diens werkproces, en sturing op duurzaamheid in samenwerkingsverbanden.

4.1 Korte termijn (< 5 jaar)

De korte termijnstrategie legt de nadruk op duurzaamheidsmaatregelen op gebied van bedrijfsvoering en vastgoed in het perspectief van het gebruik van een gebouw op langere termijn en de milieudruk van bedrijfsvoering te verminderen. We maken gebruik van no-regret maatregelen. Denk hierbij aan de afweging om een gebouw na te isoleren, als er enkele jaren later een grootschalige renovatie gepland staat waarbij de schil opnieuw wordt opgebouwd. In tabel 1 staan maatregelen die we kunnen treffen binnen de komende 5 jaar, uitgezet in tijd ten behoeve van de routekaart. Dit is gebaseerd op de resultaten van het vooronderzoek en daarmee zet IJsselheem al belangrijke stappen in het verduurzamen. Door middel van deze

kortetermijnmaatregelen achten we een reductie van 30% in CO2 uitstoot reëel per 2026. Daarnaast staat er in de planning om onze kennis en ervaring van de komende drie jaar te laten samenkomen in een circulair pilotproject dat aansluit bij onze ambities.

Tabel 1: Kortetermijnmaatregelen

Startjaar	Maatregel	Doorlooptijd	Status
2022	Green Team (taskforce verduurzaming) samenstellen	2 maanden	gereed
2022	Bewustzijn creëren binnen organisatie	Doorlopend	lopende
2022	Energiebesparende maatregelen die zich terugverdienen	2 maanden tot 3 jaar	lopende
2022	Elektrificeren wagenpark en vermindering CO2 woon-werkverkeer en dienstreizen	4 jaar	lopende
2023	Ketens in kaart brengen op gebied van afstand/ elektrisch/ brandstof vervoer, certificaten leveranciers	2 jaar	
2023	Eerste aanzet circulair vastgoedportfolio: Verduurzamen aan de hand van wettelijke kaders en eigen ambities	Doorlopend	
2023	Inventarisatie gebouwportfolio (Huisvesting Plan Bestaand Vastgoed = HPBV)	6 maanden	gereed
2023	Inventarisatie processen voor circulair werken	3 maanden	
2023	Starten onderzoek verminderen medicijnresten	n.t.b.	lopende
2023	Onderzoek naar CO2 uitstoot IJsselheem	n.t.b.	lopende
2022	Onderzoek optimalisatie bedrijfsvoering (Nieuwe manieren van werken, MyO2, mobiliteit, etc.)	Doorlopend	
2023	Verbinding met natuur en omgeving (denk aan opslag hemelwater t.b.v. sproeien tuin)	12 maanden	
2023	Opstellen duurzaamheidsplan m.b.t. duurzaam voedingsbeleid op het gebied van voedselverspilling en vermindering CO2 uitstoot	12 maanden	

De eerstgenoemde maatregel van de oorspronkelijke Routekaart Duurzaamheid (versie 1.2) was: 'Taskforce verduurzaming samenstellen'. In het najaar van 2022 is de cirkel Duurzaamheid opgericht, oftewel het Green Team van IJsselheem.

Het Green Team heeft zichzelf ten doel gesteld de duurzaamheidsdoelstellingen van IJsselheem op een energieke, leuke en succesvolle manier te realiseren. De cirkel ziet als haar gewaagd doel dat IJsselheem zich per 2026 kan rekenen tot de koplopers binnen de ouderenzorg op het gebied van duurzaamheid.

De doelstelling van deze cirkel kent een ideologische en instrumentele component.

- De ideologische component betreft het creëren van bewustwording binnen IJsselheem van de urgentie van het versnellen van verduurzaming en de rol die iedere IJsselhemer daarin heeft. Het subdoel is dat per 2026 de duurzame IJsselhemer een begrip is binnen en buiten de organisatie.

- De instrumentele component betreft het op koers blijven ten aanzien van de vastgestelde Routekaart Duurzaamheid. Het subdoel is dat per 2026 de CO2-uitstoot van IJsselheem met 30% is gereduceerd ten opzichte van 2018.

4.2 Lange termijn maatregelen

Met de lange termijn duurzaamheidsmaatregelen heeft IJsselheem als doel om bij de voorlopers te gaan (blijven) horen in de ouderenzorg als het gaat om duurzaamheid. In tabel 2 staan maatregelen die IJsselheem kan treffen, uitgezet in tijd ten behoeve van de routekaart. Dit is gebaseerd op de resultaten van ons onderzoek en geeft richting aan de te ondernemen stappen om IJsselheem te verduurzamen en een healing environment te creëren voor cliënten en medewerkers.

Tabel 2: Lange termijn maatregelen

Jaar	Maatregel	Doorlooptijd	Status
2022	Nieuwbouw is ENG en Gasloos	doorlopend	lopende
2022	Transformatie alle bestaande gebouwen: ENG en Gasloos via HPBV en MJOP.	3-15 jaar	lopende
2024	Opstellen materialenpaspoorten gebouwen	12 maanden	
2024	Constante monitoring CO2 uitstoot IJsselheem en beleid hierop afstemmen	doorlopend	
2025	Introductie eerste circulaire pilot m.b.t. het hergebruiken van materialen	doorlopend	
2025	Nieuwbouw op basis van circulair bouwen	doorlopend	

In het volgende hoofdstuk zijn de maatregelen uitgewerkt die uit de Impulsdag en visievormingssessie zijn komen. Deze zijn aangevuld met inzichten die het Green Team heeft opgedaan in de periode najaar 2022 tot en met voorjaar 2023.

5. Maatregelen per pijler

5.1 Pijler 1: Bevorderen van gezondheid

5.1.1 Omgeving en natuur

Duurzaamheid treft een brede betekenis en wordt vaak gezien als container begrip. Duurzaamheid verwijst naar een situatie die toekomstbestendig is, waarin synergie ontstaat tussen ecologische, sociale en economische systemen. IJsselheem zal zich inzetten voor het benutten van het vermogen van de natuur en omgeving om een bijdrage te leveren aan productieketens, regelsystemen en leefomgeving.

IJsselheem kan voorzien in groene infrastructuur binnen locaties van IJsselheem en omgeving, die niet alleen regenwater vasthouden en zomers afkoeling brengen, maar ook zorgt voor mentale en fysieke gezondheid. Het stimuleren van vermindering van CO2-uitstoot staat hierin centraal, waarbij ook gedacht kan worden aan meer planten ten behoeve van comfort, optimalisaties in toepassing van natuurlijk daglicht en het stimuleren van beweging.

5.1.2. Kantooromgeving

IJsselheem zal vanaf 2022 werken aan een duurzame bedrijfsvoering: groen, circulair, sociaal en innovatief. Hierbij valt te denken aan reduceren van vierkante meters kantoor (bijdragen aan besparing CO2 uitstoot en op kosten van vastgoed en huisvesting), vermindering in energieverbruik, balans thuiswerken en live ontmoeting (efficiënt in tijd, mede door minder vervoersbewegingen), etc. Het kantoor is gemoderniseerd op een duurzame wijze om samen werken, samen leren, persoonlijke gesprekken en ontmoeting te faciliteren.

5.1.3 Vastgoed

We willen dat het vastgoed van IJsselheem bijdraagt aan een fijne beleving, welzijn en gezondheid van de bewoners, medewerkers, vrijwilligers en bezoekers. Door wel afgewogen keuzes te maken waarbij vitaliteit centraal staat kan de portfolio een healing environment vormen voor zowel cliënten als medewerkers. Hierbij kan men denken aan:

- Gebruik van non-toxische, bio-based materialen ten behoeve van minder uitstoot van embodied carbon;
- Ventilatiecapaciteit en daglichttoetreding beter dan bouwbesluitnormen;
- Natuur inclusief bouwen;
- Realiseren van een toekomstbestendig en duurzaam kantorenconcept ten behoeve van vermindering CO2 uitstoot, gezondere werkomgeving en minder vervoersbewegingen;
- Beloopbare daktuinen;
- Moestuinen voor teelt van eigen groenten en fruit;
- Toekomstbestendig bouwen (zoals anticipatie op toekomstige zorgbehoefte): Denk hierbij aan de verschuiving van zorg naar gezondheid (meer focus op vitaliteit, preventie en vroege diagnostiek) en virtual health care waarin het van belang is dat de leefomgeving gezond, groen en energieneutraal is of zelf duurzame energie oplevert en de zorg geconcentreerd is rondom de patiënt;
- Gebouwflexibiliteit: Zorgorganisaties en hun omgeving veranderen steeds sneller. De dynamiek daarvan staat in contrast met het statische karakter van vastgoed. Denk aan een flexibele vastgoedportefeuille waarin onderscheid gemaakt wordt in gebouwflexibiliteit als herindeelbaarheid en verplaatsbaarheid van elementen, maar ook aan functionele- of financiële flexibiliteit;
- Circulair inkopen: Waarbij IJsselheem focust op het inkopen van nieuwe producten die zo ontwerpen zijn dat deze levensduur verlengende activiteiten ondersteunen;

Daarnaast kan IJsselheem instaan voor de gezondheid van flora en fauna ten behoeve van een gezond en gebalanceerd ecosysteem, door biodiversiteit een plek te geven op de terreinen en daken van het vastgoedportfolio.

Het voornemen is om in 2023 een vitaliteitsplan voor cliënten en medewerkers en duurzaam Programma van Eisen voor vastgoed vast te stellen waarbij het vastgoed van IJsselheem de vitaliteit van cliënten, medewerkers en omwonenden kan verbeteren voor haar nieuwbouwen en renovatieprojecten. Daarbij het advies om te analyseren of er een bepaalde certificering (WELL, BREEAM, etc.) gekoppeld kunnen worden ten behoeve van het beoordelen en meetbaar maken van een gezonde werk- en leefomgeving.

5.1.4 Voeding

IJsselheem werkt aan gezonde, gevarieerde en duurzame voeding voor cliënten en voor medewerkers. Bijvoorbeeld door 'duurzame en gezonde voeding' onderdeel te laten zijn van ons inkoopbeleid. Ook wordt in onze (groot)keukens gewerkt aan een gevarieerd voedingsaanbod via een menucyclus die steeds wordt aangepast aan de seizoenen. Daarbij wordt het aanbod van plantaardige voeding uitgebreid. Het streven voor medewerkers is een 40/60-verhouding van dierlijke/plantaardige eiwitten uiterlijk in 2030, met een 50/50 verhouding als tussenresultaat in 2026. Voor cliënten spant IJsselheem zich in om datgene te doen wat medisch verantwoord mogelijk is.

5.2 Pijler 2: Bevorderen van bewustwording en kennis

IJsselheem heeft (het belang van) preventie, duurzame zorg en de relatie tussen klimaat, milieu en gezondheid opgenomen in haar Strategisch Kompas 2021-2024 en jaarplan. Jaarlijks worden de duurzaamheidsvisie en -strategie van IJsselheem herijkt en zo nodig, aangepast.

Wij zetten ons in op het vergroten van de bewustwording en kennis over de impact van de zorg op het klimaat en milieu en de impact van klimaat en milieu op de gezondheid, bij (aankomende) zorgprofessionals, bij cliënten en in de samenleving. Dit wordt binnen onze organisatie aangejaagd door het Green Team. Bijvoorbeeld door het delen van praktische informatie die cliënten en zorgverleners helpt bij bewustwording over duurzamer handelen in de zorg en onderzoeken hoe (het belang van) verduurzamen van zorg kan worden ingebed in zorgopleidingen door afspraken te maken de opleiders met wie wij samenwerken. Ook dragen wij actief bij aan de maatschappelijke dialoog over het belang van verduurzamen van zorg.

5.3 Pijler 3: Verminderen CO₂-emissie van gebouwen, energie en vervoer

In 2030 moet de CO₂-uitstoot van de zorg 55% minder zijn dan in 2018 en in 2050 klimaatneutraal. Daarbij is het streven gemiddeld 30% CO₂-reductie op sectorniveau voor vastgoed en energie eind 2026 t.o.v. het referentiejaar 2018, op basis van de monitoring portefeulleroutekaarten door het Expertisecentrum Verduurzaming Zorg.

Onder de pijler 'Verminderen CO₂-emissie van gebouwen, energie en vervoer' zijn een vijftal thema's opgesteld om hieraan te voldoen. IJsselheem is bereid om extra financiële middelen te alloceren aan CO₂ besparende maatregelen en hiervoor pilotprojecten op te starten. Alhoewel financiën een rol spelen in de verduurzaming van IJsselheem, heeft het financiële resultaat van duurzaamheidsmaatregelen niet de primaire focus. Binnen een totaal gelijkblijvend financieel kader, kan het wel betekenen dat er een verandering van allocatie van middelen plaats gaat vinden in de komende jaren en spreiding van maatregelen in de tijd is nodig vanuit financiële haalbaarheid. Daar waar mogelijk zullen economische voordelen die volgen uit duurzaamheidsmaatregelen, de kosten die hiermee samenhangen compenseren.

Er zijn een aantal maatregelen opgesteld ten behoeve van het verminderen van CO₂ uitstoot. Deze omvatten optimalisaties in het proces en de ketenaanpak, maar ook op het gebied van mobiliteit en vastgoed. Het landelijk doel is om de CO₂ uitstoot van zorgorganisaties in 2030 gereduceerd te hebben met 55% ten opzichte van het jaar 2018. Een vermindering van 55% CO₂ uitstoot in 2030 vergt veel werk, maar het is zeker niet onmogelijk mits de juiste afwegingen worden gemaakt.

5.3.1 Proces

Maatregelen die IJsselheem neemt ten behoeve van de vermindering van CO₂-uitstoot zijn als volgt.

- Beleid: Digitaal wat kan, live wat moet (2022);
- Beleid: Niet meer printen behalve..., vermindering verpakkingsmateriaal (karton/plastic) (2023);
- CO₂ uitstoot in kaart brengen vanaf 2023 organisatie breed en daarna monitoren;

5.3.2 Ketenaanpak

De ketens waarvan IJsselheem gebruik maakt, brengen we tussen 2023 en 2025 in kaart op het gebied van afstand, elektrisch/ brandstof vervoer, certificaten leveranciers, etc. Denk hierbij aan:

- Lokale leveranciers (van medicijnen, voeding, faciliteiten) die geselecteerd worden op duurzaamheidsaspecten, waaronder:
  - Elektrisch vervoer;
  - Duurzaamheidskeurmerken en -afspraken;
- Vega(n) voeding in plaats van vlees (denk hierbij aan vleesvervangers of groenten die in deze behoefte voorzien);

5.3.3 Mobiliteit

Mobiliteit is een aspect wat vernieuwing nodig heeft en een slag kan maken naar elektriciteit. We gaan in 2022 en 2023 het wagenpark van IJsselheem elektrificeren. In navolging hierop werken we aan een mobiliteitsplan waarin we samen met medewerkers verder willen komen tot afspraken over minimalisering van CO₂ uitstoot voor woon-werkverkeer en dienstreizen. Toegankelijkheid en betaalbaarheid van elektrische vervoersmiddelen en gebruik maken van deelmobiliteit zijn aspecten die we hierbij verkennen.

- Elektrificeren wagenpark;
- Beleid: Deelmobiliteit, carpooling, verminderen van transportbewegingen en dienstreizen, analyse naar hub-and-spoke deelmobiliteitsconcept binnen IJsselheem (optimalisatie van transporttopologie waarbij verkeersplanners routes organiseren als een reeks die afgelegde punten verbinden met centrale hub), elektrisch rijden aantrekkelijk maken, investeren in elektrische fietsen en/ of stepjes voor medewerkers (in combinatie met gezonde leef- en werkomgeving), voorzieningen (bv laadpalen) op terrein treffen, etc.;

5.3.4 Energieverbruik vastgoed

Het energieverbruik van IJsselheem kan worden onderverdeeld in drie categorieën: vermindering van energieverbruik, zo veel mogelijk energie opwekken uit duurzame bronnen en het verbruik van fossiele brandstoffen verminderen. Dit staat in lijn met de BENG opbouw die opgedeeld is in BENG 1, 2 en 3.

- BENG 1: Energieverbruik verminderen door de verwarming lager te zetten, minder printers te gebruiken en panden te isoleren;
- BENG 2: Energieverbruik van fossiele brandstoffen verminderen door eigen energieopwekking door PV-panelen of deelname in duurzame energie opwekkingsinitiatieven en binnen de panden ook elektrische energieopslag in te bouwen;
- BENG 3: Energie die nog geleverd moet worden uit de regio halen, zodat de keten zo kort mogelijk is;

Hieraan draagt bij dat Intrakoop in het voorjaar van 2023, namens IJsselheem en zo'n 320 andere zorgorganisaties, een nieuw energiecontract heeft gesloten met Eneco voor de periode 2024-2025. Deze energie wordt 100% opgewekt via windenergie.

Vanaf 2022 is nieuwbouw energieneutraal en gasloos. Bestaand vastgoed wordt energieneutraal en gasloos bij natuurlijke (grootschalige) renovatiemomenten. Daarnaast wordt er in aanloop van het verminderen van de CO2 uitstoot met 55% in 2030 en 100% in 2050 ten opzichte van 2018 een routekaart opgesteld ten behoeve van het terugdringen van CO2 uitstoot binnen het vastgoed van IJsselheem. Deze routekaart wordt opgesteld en gestuurd naar het Expertisecentrum Verduurzaming Zorg.

Daarnaast worden natuurlijke renovatiemomenten gebruikt om CO2 besparende maatregelen door te voeren zoals gasloos en passief bouwen, gebruik van hergebruikte materialen en toekomstbestendig bouwen. IJsselheem zet zich het komende jaar in om energiebesparende maatregelen door te voeren met een terugverdientijd van vijf jaar als gevolg van het activiteitenbesluit 2018. Deze maatregelen zijn als volgt.

1. Optimaliseren netspanning;
2. Ledverlichting toepassen bij natuurlijke vervangmomenten;
3. Aanpassingen en inregelen verwarmingssystemen;
4. Vervangen warmtapwater- en verwarmingssystemen;

5.4 Pijler 4: Circulair en spaarzaam met grondstoffen en materialen werken

Onder de pijler 'Circulair en spaarzaam met grondstoffen en materialen werken' vallen thema's met betrekking tot eten en drinken, water, zorgmateriaal, minder weggooien en hergebruik. Veel hangt af van cultuur, gedrag en routines van medewerkers en dit vraagt dus een 'circulaire mindset'. De doelstelling is 50% minder primair grondstoffenverbruik in 2030 t.o.v. 2016 en maximaal circulaire zorg in 2050.

5.4.1 Mindset

Het doorvoeren van circulair werken begint bij het kweken van een circulaire mindset. Zaken die hieraan bijdragen zijn:

- Voorlichting en co-creatie met betrekking tot circulaire kansen binnen IJsselheem (2024);
- Inventariseren van processen en ketens met betrekking tot circulaire kansen (2023-2025);
- Een circulair vastgoedportfolio. In 2023 wordt de eerste aanzet gedaan om het vastgoedportfolio van IJsselheem te verduurzamen aan de hand van wettelijke kaders en circulair maken;
- Samen met ketenpartners circulaire ketens opstellen. IJsselheem gaat in 2024 een analyse uitvoeren van huidige samenwerkingspartners en leveranciers en zullen we nagaan of deze aan willen sluiten bij de duurzaamheidsvisie van IJsselheem. Hiervoor wordt een afwegingskader opgesteld waaraan we kunnen toetsen of een leverancier past bij onze duurzaamheidsambities, of er sprake is van veranderbereidheid c.q. geconcludeerd moet worden dat naar andere partners moet worden gezocht;

5.4.2 Voeding

Onderdeel van het duurzame voedingsbeleid heeft betrekking op verspilling van voedsel hierbij een grote rol. Om verspilling van voedsel tegen te gaan kan gedacht worden aan het inkopen naar behoefte. In 2023 wordt hiervoor een duurzaamheidsplan opgesteld, waarbij herintroduceren van restanten van eten en drinken in de kringloop wordt meegenomen. Denk hierbij aan voedselresten cascaden naar komposthoop en herintroduceren in bijvoorbeeld een moestuin. Met het gebruik van een eigen moestuin wordt gebruik van eigen groenten gestimuleerd. Deze kan voor eigen gebruik zijn of als alternatief schenken/ verkopen van biologisch afval aan ketenpartners ten behoeve van mest. En dit biedt ook weer kansen op het versterken van de verbinding met natuur en omgeving.

5.4.3 Hergebruik

IJsselheem kiest, waar mogelijk, voor 'herbruikbaar' boven 'wegwerp'. Bewoners en cliënten kunnen gestimuleerd worden om mee te doen aan bijvoorbeeld reparatie(work)shops. Denk aan dagbesteding, inzet van mensen met afstand van de arbeidsmarkt en vrijwilligers. In 2025 wordt de eerste circulaire pilot geïntroduceerd waarin hergebruikte materialen worden ingezet. Hergebruikte materialen die hierin toegepast kunnen worden zijn onder anderen bouwmaterialen, maar ook vast interieur, keukenapparatuur, bestek en meubilair. Ten aanzien van (medische) hulpmiddelen streven wij ernaar dat in 2026 tenminste 20% herbruikbaar is en richten wij zorg- of behandelprocessen zodanig in dat minder (medische) hulpmiddelen en/of materialen nodig zijn.

Daarnaast wordt in de periode 2024 tot 2025 voor bestaande gebouwen een materialenpaspoort opgesteld, dat start met een materialenonderzoek. In het kader van circulair bouwen en onderhouden gaan we ook lokaal materialen inzetten voor bouwprojecten en natuurlijke renovatiemomenten (combinatie van circulair materiaalgebruik en vermindering van CO2 uitstoot).

5.4.4 Afval

Zorgbreed is het streven dat in 2030 gemiddeld gezien maximaal 25% van al het afval in/uit de zorg 'ongesorteerd restafval' is. Tevens is het streven dat er in 2026 zorgbreed gemiddeld gezien al 25% minder ongesorteerd restafval is t.o.v. 2018. Ook IJsselheem zet stappen om 'ongesorteerd restafval' te verminderen door afvalbeleid met aandacht voor afvalscheiding en 'zero waste'. IJsselheem streeft per 2026 naar 25% minder ongesorteerd restafval (ten opzichte van 2018) en per 2030 maximaal 25% van alle afval als 'ongesorteerd restafval'. Dit kan bijvoorbeeld worden bereikt door het gescheiden inzamelen van verschillende soorten afval, zoals papier, frituurvet en plastic. Ook worden leveranciers gestimuleerd om minder verpakkingsmateriaal te gebruiken en/of te leveren in herbruikbare verpakkingen.

Specifieke aandacht is er voor het verminderen van het gebruik van incontinentiemateriaal met 5 à 10%. Denk aan het optimaliseren van onze continenzorg, introduceren van zogenaamd 'slim' incontinentiemateriaal met sensoren, het onderzoeken van mogelijkheden voor wasbaar incontinentiemateriaal en onderzoeken van aanvullende mogelijkheden voor gescheiden inzameling voor afvalverwerking.

5.4.5 Water

Hemelwater opslag en infiltratie zijn de meest duurzame manieren om met regenwater om te gaan. Het biedt de mogelijkheid om het grondwaterniveau te stabiliseren. IJsselheem zal in

2025 van start gaan met een plan om opslag van hemelwater ten behoeve van bijvoorbeeld het sproeien van de tuin te realiseren. Het verwerken van (meer) regenwater op eigen terrein en zuivering van eigen zwart en grijs water is een manier om het openbare gebied en de riolering te ontlasten. IJsselheem zal met waterschappen, lokale overheden en de zorgsector samenwerken en nieuwe methoden toepassen om rioolwater zo goed mogelijk te zuiveren, eigen afvalwater te zuiveren voordat het geloosd wordt en overgebleven medicijnen op de juiste manier af te voeren (via restafval of inleveren bij de apotheek) om verminderen van medicijnresten te stimuleren.

5.4.6 Vastgoed

Op het gebied van vastgoed valt grote winst te behalen. Denk hierbij aan het reduceren van CO₂-uitstoot en grondstofverbruik door middel van toekomstbestendig bouwen (gebouw-, indelings- en gebruiksflexibiliteit), toepassing van hergebruikte materialen, nieuwe materialen gebruiken die een toekomstscenario hebben, het oogsten van materiaal uit eigen portfolio en lokaal aanbesteden.

Het wettelijke kader luidt dat er in 2030 een vermindering van CO₂ uitstoot van 55% moet zijn ten opzichte van peiljaar 2018. Om vervolgens te voldoen aan de doelstelling om in 2030 55% minder CO₂ uit te stoten ten opzichte van 2023 gaan we in 2022 en 2023 een verdiepingsslag op het gebied van circulaire processen maken door het opstellen van denkkaders en een circulair programma van eisen. Denk aan een circulaire exploitatiefase, toepassing van hergebruikte materialen, het opstellen van een oogstkaart, materialenpaspoort, toekomstbestendige constructie, losmaakbaarheid, etc. Bovendien wordt alle nieuwbouw vanaf 2025 gebaseerd op vooraf bepaalde circulaire processen.

5.5 Pijler 5: Verminderen milieubelasting van medicatie(gebruik)

Voor minder medicijnresten wordt vanuit de overheid gezocht naar mogelijkheden om het milieu minder te belasten met resten van geneesmiddelen. Ook wij kunnen hierbij een steentje bijdragen en gesprekken voeren met vertegenwoordigers van professionals uit de medicijnketen zoals beleidsmakers, fabrikanten, beoordelaars, zorgverleners, apothekers en waterzuiveraars. De focus ligt hierbij het verminderen van verspilling van medicatie en het juist afvoeren van medicatie. Waar een milieuvriendelijker alternatief beschikbaar is zijn er mogelijkheden geneesmiddelen te vervangen door behandelingen die het milieu minder belasten.

Het start dus met voorschrijfgedrag van medicijnen. IJsselheem streeft naar passend medicijngebruik. Een gezonde leefomgeving en focus op welzijn zijn hierbij erg belangrijk. Daarnaast gaan we onderzoeken of er medicatie toegediend kan worden die het minst belastend is voor het milieu bij gelijke kwaliteit van zorg.

Er zal ook worden gesproken met apotheken over type medicatie dat wordt toegediend in het kader van het minimaliseren van schadelijke stoffen in de omgeving. Bovendien wordt verspilling in kaart gebracht.

Afvoer tenslotte van medicijnresten begint bij de keuze om medicatie toe te dienen. In het geval dat dat gebeurt komen de medicijnresten veelal in het riool terecht. Dit kan echter (deels) tegengegaan worden door middel van een aantal maatregelen.

- Plaszak;

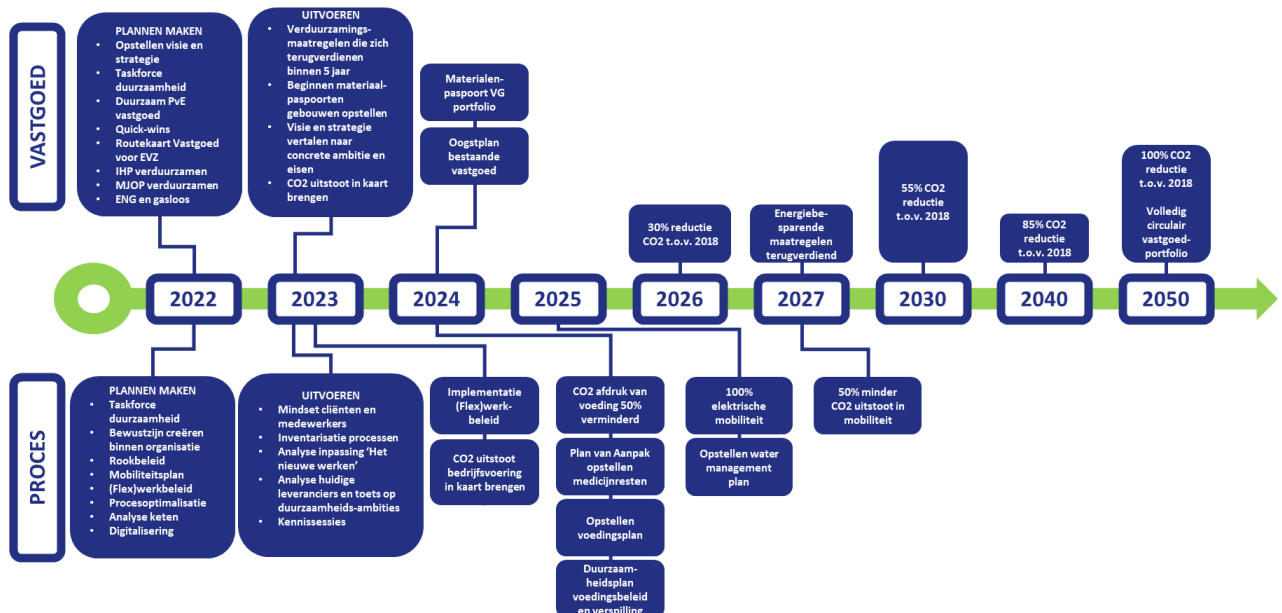
- Chemisch toilet/ septic tank;
- Zuiveringsinstallatie;
- Incontinentiemateriaal gescheiden inzamelen;
- (Verantwoordelijk) hergebruik van medicatie die over is;

De mogelijkheden hiervan zullen nader onderzocht moeten worden. Na 2026 wordt onderzoek gedaan naar rioolwaterzuivering aan de bron, in aansluiting op uitkomsten van een landelijk onderzoek hiernaar.

6. Routekaart en Planning & Controlcyclus

Aan de hand van de behaalde input en de daaruit geformuleerde visie, strategieën en maatregelen per pijler is een routekaart opgesteld. De routekaart is in figuur 2 weergegeven en heeft zich opgedeeld in een vastgoed- en procesdeel. De routekaart is hoog over en aanvullende detaillering is opgenomen in een meerjarig plan van aanpak. Dit plan van aanpak is een dynamisch document, dat wordt beheerd en doorlopend geactualiseerd door het Green Team.

Wat opvalt is dat er in de jaren 2022/2023 veel voorbereidende werkzaamheden worden voorgesteld waarvan het merendeel uit het doen van onderzoeken bestaat in het kader van inventarisatie en voorbereiding op actie in de jaren daarna. Onderzoeken met prioriteit zijn het opstellen van de Routekaart Verduurzaming Zorgvastgoed en die op te sturen naar het EVZ. Tegelijkertijd kijken we er ook kansgericht naar. Als we bij IJsselheem voor een verandering staan, in welk jaar dan ook, zullen we direct ook kijken naar de kansen die er zijn om direct en zo vergaand mogelijk te verduurzamen. Op die manier kan het zijn dat sommige thema's, die in de Routekaart (zie hierna) staan, eerder dan genoemd worden opgepakt.

Figuur 2: Algemene routekaart verduurzaming IJsselheem

Elk jaar zal bij de opstelling van het Jaarplan voor het eerstvolgende kalenderjaar de Routekaart Duurzaamheid erbij worden gepakt om de duurzaamheidsambities voor dat betreffende jaar hierin op te nemen. In het geheel van te maken beleidskeuzes bij de

vaststelling van het Jaarplan, en de bijbehorende begroting, zal blijken welke duurzaamheidsmaatregelen feitelijk opgepakt zullen gaan worden in dat betreffende jaar. Dit jaarlijkse proces kan vanzelfsprekend iets betekenen in het naar voren halen dan wel uitstellen van sommige maatregelen ten opzichte van de Routekaart in dit document.

In het meerjarig plan van aanpak is op detailniveau opgenomen welke acties zijn gepland en/of worden uitgevoerd, teneinde afgesproken doelen en resultaten te realiseren. Hierbij zijn ook de verantwoordelijke leden van het Green Team benoemd, overige betrokkenen binnen IJsselheem en het bijbehorende tijdpad. Dit plan van aanpak is een dynamisch document, dat wordt beheerd en doorlopend geactualiseerd door het Green Team. Verantwoording over de voortgang vindt elk tertaal plaats in de tertaalrapportage van de directeur bedrijfsvoering & vastgoed aan de raad van bestuur en jaarlijks in het bestuursverslag van IJsselheem. Overige externe verantwoording wordt gedaan conform de geldende wet- en regelgeving.

Bijlage 1 Document research

Ter voorbereiding op het opstellen van de visie en strategie is in het voorjaar van 2022 document research gedaan. Hierin zijn het IHP, Strategisch Kompas en de ActiZ Toolkit duurzaamheid leidend geweest, maar ook wettelijke kaders die gesteld zijn door de overheid. In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste punten uit de document research gedistilleerd. Bij het actualiseren van deze Routekaart Duurzaamheid in het voorjaar van 2023 zijn in deze bijlage alleen de streefpercentages uit de Green Deal Samen werken aan duurzame zorg geüpdatet.

1.1 Analyse basisdocumenten

De landelijke kaders stellen dat Nederland in 2030 50% minder grondstoffen wil gebruiken ten opzichte van 2016 en in 2050 een geheel circulaire economie wil zijn: een economie zonder afval. Dit geldt voor alle sectoren: de bouwsector, farmacie, dienstverlening, et cetera. Dit heeft een directe impact op de manier waarop IJsselheem met haar vastgoed omgaat en hoe de organisatie is gestructureerd. Uit de analyse blijkt dat het doel van een volledig circulaire economie is opgenomen in het IHP, samen met de doelstelling om in datzelfde jaar energieneutraal te zijn. Bovendien is er een doel om in 2030 een reductie van 55% in CO₂ uitstoot te realiseren ten opzichte van 2018, en klimaatneutraal in 2050². IJsselheem is hier al sinds 2018 mee bezig, omdat vanuit het activiteitenbesluit al sinds 2018 wordt gewerkt aan energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van korter dan 5 jaar en zijn als volgt (zie figuur 1).

1. Optimaliseren netspanning
2. Ledverlichting komende 5 jaar bij vervanging
3. Aanpassen en inregelen verwarmingssystemen
4. Vervangen warmtapwater- en verwarmingssystemen

Overzicht verplichte en voorgenomen maatregelen vanuit Wet Milieubeheer met een TVT < 5 jaar	Myosotis	De Vijverhof	Maartenhof	Nieuwe Haven
1 Optimaliseren netspanning	2018		2020	2019
2 Ledverlichting komende 5 jaar bij vervanging	na 2019		na 2019	na 2019
3 Aanpassingen en inregelen verwarmingssystemen	na 2019			
4 Vervangen warmtapwater- en verwarmingssystemen			2015	

Figuur 4: Energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd korter dan 5 jaar

Een ander belangrijk punt is IJsselheem ieder natuurlijk renovatie en/ of vervangingsmoment gebruikt om gebouwen (bijna) energieneutraal of energiearm te maken door te investeren in beperking van de energievraag en duurzame opwekking met als doel om energie neutrale gebouwen in 2050 te hebben. Het blijkt dat IJsselheem al heldere plannen heeft om te voldoen aan de energietransitie en transitie naar de circulaire economie. Wel duidt het IHP aan dat er een integraal plan op niveau van zowel gebouw als bedrijfsvoering nodig is om bovenstaande doelen te realiseren. Dit rapport levert daar een bijdrage aan.

² In de oorspronkelijke versie van deze Routekaart Duurzaamheid van IJsselheem waren de voormalige streefpercentages opgenomen, te weten 49% ten opzichte van 1990 en 95% in 2050.

1.2 ActiZ-Toolkit Duurzaamheid in de ouderenzorg

De ActiZ toolkit dient als leidraad voor de verduurzaming van het zorgvastgoed voor zorginstellingen. Hierin staat dat ActiZ zich heeft verbonden aan de Green Deal 2.0, welke onderdeel is en uitwerking van ambities uit het klimaatakkoord, het akkoord van Parijs en de Sustainable Development Goals van de VN. Deze ambities hebben een direct effect op het zorgvastgoed, en de toolkit biedt zorgorganisaties handvatten om concreet met verduurzaming aan de slag te gaan aan de hand van vier pijlers. De vier pijlers van ActiZ voorziet dit rapport van een alomvattende scope waarbij additionele elementen toegevoegd kunnen worden aan de hand van de preferenties en prioritering die uit het onderzoek en impuls dag bij IJsselheem zijn voortgekomen. In hoofdstuk 4 staan de uitkomsten hiervan.

In overleg met IJsselheem vormen deze vier pijlers de leidraad voor de visie, strategie en routekaart duurzaamheid. Hierin geeft abcnova vanuit het perspectief van vastgoed additioneel advies om zo de vier pijler integraal aan te laten sluiten bij bedrijfsvoering, welzijn, cliënten en vastgoed.

Verminderen CO2-uitstoot zorgsector

Er is een nationale doelstelling gezet om de CO2 uitstoot van de bebouwde omgeving terug te dringen. Doel is om in 2030 een CO2-reductie van 55% en in 2050 van 100% te hebben ten opzichte van het peiljaar 2018. Een CO2 neutraal IJsselheem vraagt vermindering van energieverbruik, energiezuinige en geoptimaliseerde installaties en energiebewuste medewerkers en cliënten. Dit vraagt om CO2-arme manieren van energiegebruik zoals warmte-koude opslag in de bodem, geothermie of zonnepanelen op het dak. Zo nodig kan duurzame energie in Nederland worden ingekocht.

Hierbij kan men ook denken aan vervoer van en naar de instelling per openbaar vervoer of fiets. Hiervoor zijn goede voorzieningen nodig. Door inzet van e-consults en het nieuwe werken, kan het aantal verplaatsingen naar zorginstellingen van IJsselheem tot een minimum worden beperkt. Daarbij kan uitstoot van auto- en vliegverkeer dat onvermijdelijk is, worden gecompenseerd via Carbon Credits van gezondheid bevorderende projecten in ontwikkelingslanden.

Circulair werken

In een circulaire economie is er geen afval: alle reststromen worden weer geïntroduceerd in nieuwe processen. De toolkit van ActiZ focust zich hierin op werken en bedrijfsvoering zoals het langer gebruiken van producten, deze een tweede leven te geven of te recyclen. Hoewel dit een goed streven is, is het raadzaam om ook na te denken wat de circulaire economie in het zorgvastgoed kan betekenen. Denk aan:

- Toekomstbestendig bouwen (zoals anticipatie op toekomstige zorgbehoefte) Denk hierbij aan de verschuiving van zorg naar gezondheid (meer focus op vitaliteit, preventie en vroege diagnostiek) en virtual health care waarin het van belang is dat de leefomgeving gezond, groen en energieneutraal is of zelf duurzame energie oplevert en de zorg geconcentreerd is rondom de patiënt;
- Gebouwflexibiliteit: Zorgorganisaties en hun omgeving veranderen steeds sneller. De dynamiek daarvan staat in contrast met het statische karakter van vastgoed. Denk aan een flexibele vastgoedportefeuille waarin onderscheid gemaakt wordt in gebouwflexibiliteit als herindeelbaarheid en verplaatsbaarheid van elementen, maar ook aan functionele- of financiële flexibiliteit;
- Circulair inkopen Waarbij IJsselheem focust op het inkopen van nieuwe producten die zo ontwerpen zijn dat deze levensduur verlengende activiteiten ondersteunen;

- Circulair renoveren op natuurlijke momenten (los maakbaar, tweedehands materialen, etc.);

Het opstellen van een circulair Programma van Eisen voor nieuwbouw-, renovatie-verbouw- en interieurprojecten;

- Daarnaast moeten we ons de vraag stellen wat circulariteit inhoudt voor IJsselheem. IJsselheem dient ziet circulariteit als breder begrip. Niet alleen heeft circulariteit vat op grondstoffen, maar ook op sociaal en economisch gebied (denk hierbij aan sociale en economische duurzaamheid);

Minder medicijnresten

ActiZ ambieert om medicijnresten in oppervlakte- en grondwater te verminderen. Deze komen namelijk via urine en ontlasting in grondwater terecht en dit heeft een negatief effect op flora en fauna. Ongeveer 30% van de medicijnen die via de patiënten in het afvalwater terecht komt, wordt niet afgebroken in de afvalwaterzuivering (RWZI). Dit heeft nadelige effecten op het milieu en de drinkwaterbereiding. Een zorginstelling die de grondstofkringloop heeft gesloten, loost ook geen medicijnen meer in het afvalwater. Medicijnen die patiënten in de IJsselheem uitscheiden, worden hierbij opgevangen of direct uit het afvalwater gefilterd. Poliklinische patiënten krijgen tevens bij medicijnen instructies om afvoer naar afvalwater te voorkomen. Medicijnen die over zijn, worden zoveel mogelijk hergebruikt en – als dat niet kan – gecontroleerd ingezameld. Medicijnen die het milieu minder belasten, zijn herkenbaar aan een keurmerk en verdienen de voorkeur in het voorschrijfbeleid.

Gezondheid bevorderen door goede leef- en werkomstandigheden

Een gezondheid- en herstel bevorderende omgeving is een omgeving die de patiënt helpt om snel en zoveel mogelijk zelfstandig te herstellen. Idealiter is dit dus de omgeving thuis of zo dicht mogelijk bij huis. Het is een omgeving waar iemand zich thuis voelt: bekend, veilig en geborgd. In deze omgeving die uitnodigt om gezond actief te zijn, functioneert een hecht netwerk mensen die voor elkaar zorgen. In zo'n omgeving is natuur een belangrijke factor. Natuur binnen en in de directe omgeving van zorginstellingen heeft volgens onderzoek een positieve invloed op het herstel en de gezondheid van patiënten en medewerkers. Stress, negatieve emoties (boos, vermoeid en somber) en het risico op ziektes nemen af door de implementatie van groen, beweging en hersenoefeningen. Positieve gevoelens, natuur en gezondheid, van leefomgeving en zorg, en van beleving en herstel vormen in zorginstellingen van IJsselheem een healing environment. In de toekomst zal het vastgoed van IJsselheem bijdragen aan het healing environment waar de organisatie naar streeft en welzijn voor zowel cliënt als medewerker waarborgen.

Bijlage 2 Routekaart verduurzaming Vastgoed

Voor het opstellen van een routekaart voor de verduurzaming gericht op vastgoed is het raadzaam om de volgende zes stappen te doorlopen:

Stap 1. Indelen vastgoed

Bepalen van het aantal m² dat IJsselheem in gebruik heeft en classificeren volgens de tijdperken:

- Periode voor 1965
- Periode 1965-1975
- Periode 1975-1992
- Periode 1992 – 2020
- Periode na 2020

Stap 2. Vaststellen maatregelen

Bepalen of de wettelijke verplichte maatregelen zijn uitgevoerd of nog moeten worden ingepland. Bepalen welke maatregelen IJsselheem kan treffen in 2020-2030 bij bestaande bouw op een zelfstandig of natuurlijk moment

Stap 3. Het MJOP bijwerken

Verwerken van de maatregelen van stap 2 per locatie in het meer jaren onderhoudsplan (MJOP)

Stap 4. Het LTHP bijwerken

Verduurzamingopgave meenemen als criterium voor renovatie of (vervangende) nieuwbouw. Het lange termijn huisvestingsplan (LTHP) dient opnieuw vastgesteld te worden met medeneming van de financiering voor verduurzaming en eventuele knelpunten voor meer CO₂-emissiereductie.

Stap 5. Duurzame nieuwbouwplannen

Vorbereiden van duurzame nieuwbouwplannen

Stap 6. Locaties inkopen

Inkopen van duurzame bouwlocaties voor duurzame nieuwbouw